

Ei ny tolking av Hans Egedes sølvkanne

KJELL FURUSET

På Det Nationalhistoriske Museum i Hillerød i Danmark står ei stor sølvkanne som har tilhørt Hans Egede og Gjertrud Rask. På framsida har kannen inskripsjonen "Hr. Hans Poulsen Egede - Giertrud Niels Datter Rasz", mens lokket er prydet med en tegning og en inskripsjon med hentydning til striden mellom Hans Egede og presten i Lødingen, Jakob Parelius. Uenigheten gjaldt hvem som skulle betjene Vågankirka under lofotfisket og dermed ha tierderrettighetene. Det går ikke fram av inskripsjonen hvem giveren er, men det har alltid vært hevdet at kannen er en gave fra menigheten, og den har ofte vært holdt fram som bevis for menighetens kjærlighet til en elsket og avholdt sjelesørger. Kannen er laget i Bergen i 1715, og det skal ha vært det gode fisket dette året som gjorde det mulig for den fattige allmuen å samle sammen til den storslåtte gaven¹.

Striden med Jakob Parelius

Vågan var annekssogn under Lødingen og i følge Trondhjems reformats (1589) skulle presten i Lødingen betjene Vågankirka fra kyn-delsmesse til Maria bebudelsedag. Dette var midt under lofotfisket og sikret presten i Lødingen gode tiendeinntekter. I samme tidsrom skulle kapellannen i Vågan betjene kapellet på fiskeværret Skrova. Her var det langt færre fiskere, og ordningen førte til betydelig inntektstap

for kapellanen. Derfor prøvde Hans Egede å få slutt på ordningen og utfordret Jakob Parelius til å gi avkall på sine rettigheter i Vågan².

Da Vågan fikk ny kirke i 1714, fant Hans Egede tida inne til å gå mer direkte til verks. På nyåret 1714 mottok Jakob Parelius et brev som angivelig var skrevet av seks menn fra Vågan "paa meenige Almues Veigne og Begiær". I brevet ble han bedt om å holde seg borte fra Vågankirka heretter hvis han ikke ville risikere å "lide Spot og Fortræd paa den Sted, I og vi nødigst ville"³. Jakob Parelius lot seg ikke skremme og ankom Vågan som vanlig under lofotfisket. Da han kom til kirka, fant han Hans Egede foran alteret og de som hadde underskrevet brevet, i koret. Hans Egede kunngjorde at han ikke lenger fant seg i å måtte vike for Jakob Parelius og spurte tilhørerne i koret om de ikke var fornøyd med han som prest.

- Jo menn er vi så, og vi vil ikke vite av noen annen! svarte de alle med Jens Hasselberg i spissen. Stemningen var opphisset og Jakob Parelius fant det best å forlate kirka, men han rapporterte omgående opptrinnet til prostens. Særlig var han forbitret på Jens Hasselberg som opptrådte som anfører og var så frekk og provoserende at presten måtte true med å sette han i gapestokken.

Under rettssakene som fulgte⁴ kom det fram at brevet slett ikke var skrevet på allmuens vegne. Det var Jens Hasselberg som sammen med Hans Egede hadde skrevet brevet, mens de andre bare hadde underskrevet og latt Hans Egede bruke signetene sine uten helt å vite hva som sto i brevet. Noen av dem kunne knapt nok lese og trodde det var en attest de hadde skrevet under på. Derfor ble de straffet på mildeste måte og fikk ei bot på to riksdaler hver. Det samme fikk Hans Egede, mens Jens Hasselberg ble utpekt som hovedmann og måtte ut med 14 riksdaler i bot og saksomkostninger. For sikkerhets skyld hadde Hans Egede satt lås for prekestolen for å hindre Jakob Parelius i å bruke den. Nå ble han samtidig dømt til å levere fra seg nøkkelen⁵.

Forholdet til menigheten

Det har alltid vært hevdet at menigheten sto på Hans Egedes side i striden med Jakob Parelius, men i retten kunne Jakob Parelius legge fram skriftlige erklæringer fra seks menn fra Vågan som tok avstand fra brevet og hevdet at de aldri hadde hørt snakk om brevet tidligere. Dette var velstående menn med framtreddende posisjoner

i samfunnet som nok ville ha visst om brevet hvis menigheten sto bak. På den andre side var Hans Egedes støttespillere, med unntak av Jens Hasselberg, verken rike eller innflytelsesrike, og prosten karakteriserte dem som "Enfoldige folch der til er forled, saa dj iche hafve vist huad som dj hafde underschrefvet". Sjølsagt er det vanskelig for oss i dag å avgjøre hvem som hadde mest støtte i menigheten, men vi kan i hvert fall slå fast at Hans Egede ikke hadde noen samlet allmue bak seg.

Jens Hasselberg har en sentral rolle i konflikten. Ifølge tradisjonen var han Hans Egedes gode venn og fortrolige. I alle fall var han Hans Egedes våpendrager og hovedmann bak det famøse brevet. Dette nektet han heller ikke for under rettssaken, og han var den eneste av de seks som ikke unnskyldte seg med at han ikke hadde forstått hva han hadde vært med på⁶. Jens Hasselberg opptrer ofte i tingbøkene, og det er ikke noe godt inntrykk vi får av han. Han var både frekk og freidig, og det har nok ikke vært uten grunn at prosten kalte han "skarnvuren mennische" i retten. Første gang vi hører om han, var da han i fylla kom i slagsmål med selveste lensmannen. Begge ble stevnet for "blaa og blodig Slagsmaal", og i tillegg måtte Jens Hasselberg stå til rette for fyll på samme dag som han hadde gått til alters⁷.

Av tingbøkene går det fram at Jens Hasselberg var prokurator og tok på seg oppdrag i retten for andre. Når han engasjerte seg så aktivt i striden om tienderrettighetene, har det sannsynligvis sammenheng med at han i tillegg var kirkeforpakter og direkte interessert i kirkas økonomi. Den gangen var det vanlig at kirkene ble forpaktet bort til høystbydende ved offentlig auksjon. Ved siden av forpaktingsavgiften måtte forpakteren betale vedlikehold og løpende utgifter. Til gjengjeld beholdt han kirkas inntekter, hvorav tiende var viktigst. I år med godt fiske kunne forpakteren tjene gode penger. Jens Hasselberg forpaktet kirkene i Vågan fra sankthans 1711 til sankthans 1714 mot en årlig forpaktingsavgift på 70 riksdaler⁸. Også som kirkeforpakter prøvde han seg med "prokuratorknep" og måtte to ganger møte for tinget fordi han ikke betalte som han skulle⁹. Ifølge tradisjonen skal han ha vært en av de rikeste menn i Vågan.

Sølvkanna

Hans Egede har aldri nevnt sølvkanna i sine skrifter, og første gang

offentligheten fikk kjennskap til den, var da den ble gjenfunnet i 1873 hos bonden Rasmus Sørensen i Vadsby på Sjælland. Da hadde den vært i hans familie i flere generasjoner, men ingen husket lenger hvordan den var havnet her. Vi kan regne med at Hans Egede har beholdt kanna så lenge han levde. Sine siste år tilbrakte han i Stubbekøbing på Falster, der han døde i 1758. Allerede i 1763 er det tilføyd nye initialer som viser at kanna har fått nye eiere¹⁰. Vadsby ligger ikke langt fra Ågerup der Hans Egedes yngste datter Petronella bodde, og kanskje er det hun som har solgt kanna etter at faren døde.

Tegningen på lokket viser Hans Egede og Jakob Parelius på hver sin prekestol. Jakob Parelius holder et manuskript i handa der det står "Non vos sed vestrum" (= "ikke dere men deres", dvs. jeg er ikke interessert i dere, men bare i hva dere har) og "Bær hid, bær hid". Manuskriptet til Hans Egede har en henvisning til 1 Kor 9 der Paulus understreker at Herrens tjenere har rett til mat og underhold fra menigheten. I tillegg er det rundt kanten av lokket en hilsen på rim:

Ud af dend gylden fierefisch,
kand Sølfver-Kander Schabis
Som er en Ziir¹¹ paa hver Mands Disch,
af nogen nøye¹² tabis.

Men at paa Voge-Præstens Bord,
ieg uformodntlig¹³ findis
for-voldt dend Findnehs-Kamp, i fiord
(Anno 1714 d. 9 Febr.)
om ieg Kand rettelig mindes.

Ei alternativ tolking

Sannsynligvis er det opplysningen om at kanna var skapt av "dend gylden fierefisch" som har blitt tolket som at den var en gave fra menigheten. Hadde det stått "fisch" og ikke "fierefisch" ville dette vært ei nærliggende tolking, men fjærefisk eller fjærefisktiende var en avgift som fiskere i Nord-Norge betalte til presten i tillegg til ordinær fisketiende. Skal vi ta inskripsjonen bokstavelig, må det enten være Jakob Parelius eller Hans Egede sjøl som har kjøpt

kanna. Jakob Parelius kan vi neppe mistenke for dette, og formuleringen "Men at paa Voge-Præstens Bord, ieg uformodntlig (= uventet) findis" viser at kanna har vært en overraskende gave.

Et annet argument mot den tradisjonelle tolkinga er den tendensiøse inskripsjonen. Det er vanskelig å forestille seg at en fattig fiskerallmue på begynnelsen av 1700-tallet har villet framstille presten i hovedsognet på en så frekk og provoserende måte. Inskripsjonen er mer et partsinnlegg i den pågående striden enn en hilsen fra en hengiven menighet.

Også dateringen av rettssaken taler mot at menigheten sto bak. Prosteretten ble holdt på Finneset den 9. mars 1714, mens inskripsjonen har 9. februar. Hvordan kunne en samlet menighet ta feil av datoen bare ett år etterpå? I tillegg viser forbeholdet "om ieg Kand rettelig mindes" at giveren var klar over at datoen kanskje kunne være feil. Hvorfor sjekket de ikke den usikre datoen? Og hvorfor står det "ieg" og ikke "vi"?

Etter min mening tyder den uriktige datoen sammen med tilføyelsen "om ieg Kand rettelig mindes" på at det bare har vært én person bak bestillingen. Hvis det er riktig, er det bare én i Hans Egedes omgangskrets som vi kan mistenke for dette, og det er Jens Hasselberg. Som prokurator var han vant til å formulere seg skriftlig og den provoserende inskripsjonen passer godt med inntrykket vi har av han. Dessuten var han formuende og hadde god råd til en slik gave¹⁴. Etter det forsmedelige nederlaget i retten kan kanna rett og slett ha vært en utspekulert form for hevn over Jakob Parelius og prosteretten.

Hva så med opplysningen om at kanna var skapt av "dend gylden fierefisch"? Her tror jeg vi må se fjærefisktiende i sammenheng med vanlig fisketiende. Begge avgiftene var naturalytelser i form av tørrfisk, og sannsynligvis må vi forstå "dend gylden fierefisch" som et poetisk, men upresist uttrykk for fiskernes samlede tiendeytelser. Som kirkeforpakter var det Jens Hasselberg som fikk kirkas del av fisketienden, og det må ha vært dette som har betalt kanna. Av kirkeregnskapet går det fram at den årlige forpaktningavgiften økte fra 70 til 100 riksdaler da det kom ny forpakter i 1714. Det viser at Jens Hasselberg har tjent gode penger på fiske-tienden. Fisken ble solgt i Bergen. Jeg gjetter på at Jens Hasselberg var i Bergen i 1715 for å avslutte tienderegnskapet, og at han kjøpte

kanna da. Her var det ingen han kunne rådføre seg med om tidspunktet for rettssaken, og han måtte bare håpe på at datoen var riktig.

Noter

- ¹ Ostermann, H.: "Hans Egedes norske hædersgave", Det grønlandske Selskabs Aarsskrift 1936 s. 5-26.
- Grieg, S.: "Hans Egedes sølvkanne", *Norveg* 3, 1953 s. 97-114.
- Kjørum, F.: "En præstestrød i sølv", *Grønland* 1963 s. 302-306.
- ² Øverland, O.A.: *Hans Egedes ungdom*, 1897.
- ³ Justisprotokoll for Salten prosti 1708-1727, SAT.
- ⁴ Hans Egede ble dømt i prosteretten 9. mars 1714 og domkapitlet 6. nov. 1716, mens de seks underskriverne ble dømt ved vårtinget 20. mars og sommertinget 29. juni 1714.
- ⁵ Justisprotokoll for Salten prosti 1708-1727, SAT.
- ⁶ Tingbok Lofoten sorenskriverembete 1714, SAT.
- ⁷ Tingbok Lofoten sorenskriverembete 1693, SAT.
- ⁸ Kirkeregnskap 1683-1720, Trondheim Stift og Amt, SAT (IA13).
- ⁹ Tingbok Lofoten sorenskriverembete 1712 og 1714, SAT.
- ¹⁰ Vinther, J. N.: "Hans Egedes sølvkrus", *Illustreret Tidende (DK)* 738, 1873 s. 55-56.
- ¹¹ Pryd
- ¹² Nødig
- ¹³ Uventet
- ¹⁴ Kanna veier 82 lodd. Sølvverdien var _ riksdaler per lodd (= 15 g)

Kjell Furuset (f. 1951), er cand. real. og cand. polit. Høgskolelektor ved Dronning Mauds Minne, Trondheim. E-post: kjell.furuset@dmmh.no.

A new interpretation of Hans Egede's silver tankard

In the National History Museum in Hillerød, Denmark, there is a large silver tankard which belonged to Hans Egede. The inscription on the lid tells us that Hans Egede got the tankard in 1715 after a dispute with the neighbouring vicar, Jakob Parelius, regarding the right to collect tithe. It has always been said that the tankard was a gift from the congregation, and therefore put forward as proof of his congregation's affection for a beloved pastor. However, a closer analysis of the inscription makes such an interpretation doubtful. More likely, the tankard was given to him by Jens Hasselberg, who was a church custodian and Hans Egede's closest companion in the conflict with Jakob Parelius.